

Dôstojnícky zbor mal výnimočné a svoje postavenie v habsburskej monarchii i v uhorskej spoločnosti. Riadil sa vlastnými vnútornými regulami a v mnohom sa odlišoval od života ďalších vrstiev spoločnosti. Práve to mu dodávalo charakter zvláštnej kasty uprostred ostro vyhraných spoločenských predelov. Napriek rôznym kritickým výhradám z civilnej sféry kastovníctvo dôstojníckeho zboru pretrvalo až do konca monarchie. Na pôde uhorského snemu tento jav kritizoval napríklad aj poslanec Milan Hodža. Roku 1906 mimo iného na adresu rakúsko-uhorského dôstojníckeho zboru povedal: „Je nepopierateľné, že dôstojnícky zbor, tak ako je, v skutočnosti tvorí, aj keď nie štát v štáte, ale na všetky prípady kasty v spoločnosti.“

Súboje patrili medzi tie vonkajšie fenomény, ktoré boli najvýraznejším a najviditeľnejším prejavom svojského kódexu dôstojníckej cti. Ten mal inak hlboké korene vyrastajúce zo stredovekých rytierskych ideí.

Súboje nadobudli v 19. storočí prísne meravé formy. V Uhorsku boli spracované desiatky kníh a príručiek zaoberajúcich sa umením súboja, jeho pravidlami a morálnym kódexom, ako aj obranou tohto spôsobu riešenia osobných sporov. Boli adresované predovšetkým dôstojníkom, ale aj civilistom, ktorí vďaka svojmu pôvodu alebo spoločenskému postaveniu patrili do kategórie tzv. súbojaschopných. Súboje v Uhorsku sa ako fenomén výrazne prejavili v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Ich nárast sa završuje do súvisu s násilným riešením bosnianskej krízy, resp. celkovým rastom agresivity v súvislosti s udalosťami na Balkáne. Dôležitú úlohu však nepochybne zohral aj proces pomešťančovania uhorskej spoločnosti, keď sa k skupine nositeľov šľachtického titulu a skupine dôstojníkov čoraz vehementnejšie priradovало mešťanstvo, ktorého príslušníci si právo na súboj vindikovali ako uznanie vyššieho spoločenského statusu.

Odstupňované urážky

Dôstojnícka etika si vyžadovala prijať výzvu na súboj, resp. vyzvať na súboj v prípade urážky dôstojníckej cti. A to nielen vlastnej osobnej cti, ale aj cti dôstojníckeho stavu, poprípade cti armády. Naplnenie týchto predpokladov sa síce v príslušných príručkách podrobne uvádzalo, no neraz záviselo od mnohých náhodných komponentov a situácií alebo od osobných vlastností a temperamentu dotýčajúcich duelantov. V habsburskej monarchii sa podľa kódexu cti teoreticky rozoznávali tri stupne príčin výzvy na súboj. Prvou bola ľahká urážka, ako napríklad neslušné správanie v prítomnosti dôstojníka. Ďalšou bola ťažká urážka, za ktorú sa považovalo ohováranie, otvorené nadávanie na dotýčaného, na armádu a podobne. Napokon išlo o telesné ublíženie, akým bola najmä facka, úmyselné postrčenie či sácanie, čo sa už chápano ako priama výzva na súboj. Táto v subjektívnej rovine mimoriadne široká škála možných príčin viedla k tomu, že súboj sa neraz zneužíval, čoho dôsledkom boli mnohé tragédie so

ČESŤ vykupovaná krvou

Druhú polovicu 19. storočia niektorí publicisti nazvali dobou súbojovej mánie. Podiel na tom mala aj skutočnosť, že najmä brilantná filozofická úvaha Arthura Schopenhauera o cti a súboji, vydaná roku 1851, podnietila širokú polemiku medzi prívržencami a odporcami súbojov ako formy obrany cti. Paradoxne, mnohé z týchto polemík a akademických sporov končili súbojmi. Obrana cti formou výzvy na súboj sa už dávnejšie udomácnila predovšetkým v dôstojníckom zbore rakúsko-uhorskej armády.

Súboj ako svojský druh výkonu spravodlivosti

smrteľným koncom. Súbojové predpisy platné v Uhorsku uznávali výkon súbojov iba mečom alebo pištoľou (resp. mečom a pištoľou), no zakazovali uvedené prostriedky riešenia sporov len zo zábavy, zo snahy predvádzať sa, ukazovať svoju šikovnosť či fyzickú nadradenosť. V praxi sa však nedalo vyhnúť tomu, že súboje sa konali aj pre úplne maličké, často neúmyselné činy. Neraz pritom výzvu na súboj tlmočili za upretý, zdanlivo drzý pohľad či za to, že v elektrické alebo na ulici neúmyselne sotili do dôstojníka, že nepozdravili s náležitou úctou dámu, ktorá sa zdržiavala v jeho prítomnosti, nelichotivo sa v jeho prítomnosti vyjadrovali o dôstojníckom povolaní a podobne. K súbojom dochádzalo niekedy aj za domnelé krivdy a urážky, keď si duelanti ani len nevysvetlili príčinu svojho sporu, ale ho ihneď riešili výzvou na súboj. Priebeh súboja vrátane jeho príprav sa riadil podľa vžitých regulí. Významnú úlohu pri súboji hrali sekundanti a tzv. čestné vojenské sudy, ktoré sa zaoberali zložitou problematikou satisfakcie v prípade urážky medzi dôstojníkmi navzájom. Ďalej rozhodovali o miere previnenia, o súbojaschopnosti vyzývaného a odporúčali, či sa súboj medzi dôstojníkmi má, alebo nemá uskutočniť. Paradoxne pritom bolo, že súboj bol síce podľa platných civilných zákonov protiprávny akt, nevyhoviev výzve na súboj však pre dôstojníka znamenalo nielen stratu cti, ale často aj jeho degradáciu, ba niekedy aj koniec vojenskej kariéry. Dôstojník, ktorý odmietol súboj, sa spravidla dočkal ignorancie svojho okolia a jeho prob-

lém sa v najlepšom prípade riešil preložením do inej, podľa možnosti vzdialenej posádky.

Nebezpeční dueloví hrdinovia

Zákon síce zakazoval riešiť osobné spory so zbraňou v ruke, ale vžitý spoločenský kódex od príslušníkov vyšších vrstiev spoločnosti a predovšetkým od dôstojníkov vyžadoval, aby zadosťučinenie vo veciach cti zobrali do vlastných rúk. Pri tomto prístupe a chápaní sa súboje stali akousi kastovou výsadou, ktorú cisár a kráľ František Jozef nielen toleroval, ale ako absolutistickú tradíciu, vyvierajúcu z feudálnych výsad vybraných vrstiev spoločnosti, predovšetkým dôstojníkov, aj nepriamo podporoval. Panovníkova tichá podpora a vplyv tradícií sa vo výraznej podobe odrazili aj v jurisdikcii, čiže v naplňaní paragrafov. Spoločenská atmosféra tak nepriamo nahrávala duelovým hrdinom, ktorí súboje priam vyhľadávali a do značnej miery terorizovali svoje okolie. Aj mnohí mladí dôstojníci sa snažili vydobýť si spoločenskú prestíž práve súbojom.

Podľa súdovej teórie práva bol súboj prejavom svojvôle. Podľa toho mali byť aj aktéri súbojov postavení mimo práva a zákona, lebo neuznávaním prijatých spoločenských noriem oslabovali a poškodzovali štát. Súboj bol totiž viac než iba etickou otázkou súvisiacou so ctou; v zásade bol „fórom samosúdu“, ktorý ohrozoval samotnú supremáciu štátu. Tieto teoretické úvahy však neprijali za svoje ani mnohí právnicki, samozrejme, predovšetkým tí, ktorí si sami už riešili osobné spory for-

mou súboja. A nebolo ich málo. Rozdielne právne názory na otázku súbojov sa v Uhorsku naplno prejavili najmä roku 1878 v súvislosti s prerokovaním nového trestného zákona v parlamente.

Počas rušného rokovania uhorského snemu o tejto otázke sa objavovali rôzne variácie návrhov a podnetov. V hrubých črtách by sa dali zhrnúť do troch skupín. Časť poslancov navrhovala zaradiť súboj ako prečin do trestného zákona, avšak so zvláštnymi, len preňho vypracovanými sankciami. Ďalší odporúčali tento prečin zaradiť medzi násilné trestné činy a trestať ho podľa paragrafov vzťahujúcich sa na vraždu, zabitie, ťažké ublíženie na tele a podobne. Iní poslanci zasa zastávali názor, že prečiny súvisiace so súbojmi sa vôbec nemusia zaradiť do trestného zákona, čím by sa dalo elegantne vyhnúť riešeniu tohto sporu. Zaujímavá bola argumentácia, ktorá stavala na tom, že zaradením tejto problematiky do trestného kódexu by sa súboje spoločensky legalizovali a spoločnosť by sa stala spoluvinníkom páchatela. Po dlhšej diskusii sa napokon rokovalo na báze prvého okruhu argumentácií.

Parádný výkon trestu

Roku 1879 vstúpil do platnosti trestný zákon, ktorý už zahrňal aj sankcie proti prečinu súboja. Za zranenie partnera v súboji bolo napríklad možné udeliť až dvojročný trest väzenia, za zabitie v súboji až päťročný trest odňatia slobody. To však boli horné hranice. V skutočnosti sa takéto tresty vlastne nikdy neudelovali. Roku 1912 autor jednej z publikácií o súbojoch v tejto súvislosti napísal: „Súboj v Uhorsku patrí medzi tie previnenia, za ktoré aj v prípade zabitia protivníka trestajú iba niekoľkomesačným väzením. Ide takpovediac o rytiersku záležitosť a trestom je gavalierska väzba.“ Uvedenému prístupu zodpovedal aj výkon trestu v štátnej väznici. Zabezpečoval slušné zaobchádzanie v kruhu politických väzňov a odsúdených pre novinárske delikty. Je pritom zaujímavé, že delikventi nosili nie väzenský, lež vlastný odev, stavu si mohli nechať prinášať z reštaurácie, mohli prijímať návštevy vrátane dámskych, denne mohli skonzumovať päť litrov vína a podobne. Niektorí len čo vyšli z väzenia, stúpili na rebríčku spoločenskej vážnosti.

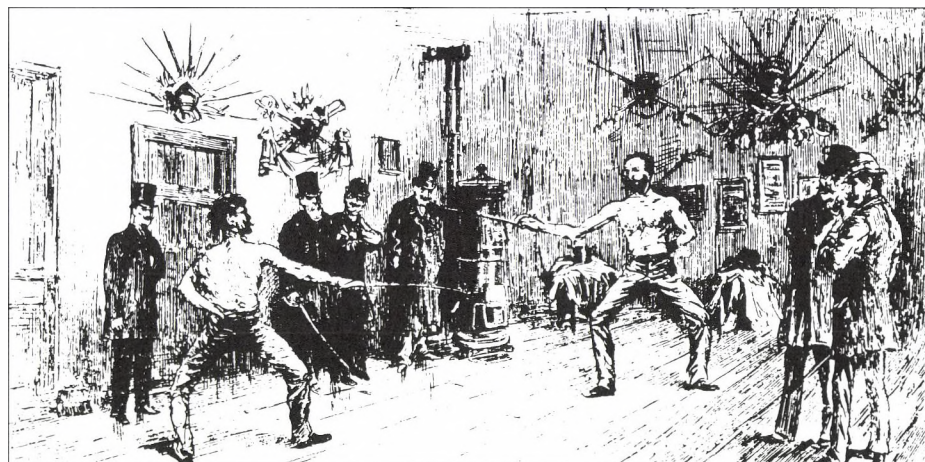
Prenikanie pokrokových ideí, moderných názorov a s tým súvisiaci vzrastajúci odpor k súbojom viedli k tomu, že na prelome 19. a 20. storočia aj v Uhorsku vznikla Liga proti súbojom. Dôstojnícky zbor však korporatívne protestoval proti odbúraníu najekskluzívnejšej výsady, ktorá vlastne stála nad zákonom. Ríšsky minister vojenstva sa pridal na ich stranu a dokonca nariadil aj dôstojníkom v zálohe, že nesmú byť členmi ligy. Treba pritom poznamenať, že odsúdený a trestaný jedinec sa nemohol stať dôstojníkom a nebol prijatý do armády ani ako jednoročný dobrovoľník (čiže potenciálny dôstojnícky čakatel). Na tých, ktorí boli odsúdení za opilstvo alebo súboj, sa tento zákaz nevzťahoval. Priam kuriózne vyznieva prípad, keď predseda Ligy proti súbojom István Rakovszky musel pod

tlakom verejnej mienky prijať výzvu na súboj od popredného konzervatívneho politika Istvána Tiszu.

Z dôvodu zachovania osobnej prestíže sa pred prvou svetovou vojnou množili súboje najmä medzi príslušníkmi aristokratických rodín. Tieto súboje mali predovšetkým politický podtext. V rakúskej časti monarchie boli všeobecne prísnejšie zákonné nariadenia proti súbojom. Preto sa často stávalo, že napríklad z Viedne chodili dôstojníci vykonať súboj do Bratislavy. Podľa konvencií prijatých v najvyšších vojenských kruhoch i podľa názoru cisárskeho dvora súboje pomáhali upevňovať prestíž vyšších spoločenských kruhov a zároveň vytyčovali deliacu čiaru medzi tzv. panskou spoločnosťou a strednými i nižšími vrstvami. A tak sa súboje medzi dôstojníkmi navzájom, ale najmä medzi dôstojníkmi a civilnými duelantmi vnímali ako čosi kladné.

Len mimochodom, prekvapivo vysokým počtom súbojov vynikali vojenský lekári. Súboje im totiž zvyšovali odbornú prestíž a klientelu väčšmi než lekárske zákroky. Zaujímavý je aj

šabľa sa mohla nosiť iba k uniforme, aj nosenie uniformy mimo služby v rakúsko-uhorskej armáde bolo u dôstojníkov bežné. Po vydaní nového vojenského kódexu cti roku 1908, usmerňujúceho riešenie urážok najmä prijatím rozhodnutia čestných výborov, počet vzájomných súbojov medzi dôstojníkmi poklesol. Súboje v Rakúsko-Uhorsku definitívne zakázal až cisár Karol I. (ako uhorský kráľ Karol IV.) koncom prvej svetovej vojny. Ani tento zákaz sa však plne a do dôsledkov nerešpektoval. Napríklad v dôvernom nariadení z októbra 1917 veliteľ uhorského kráľovského vlastibraného (honvédskeho) obvodného veliteľstva v Bratislave apeloval na podriadené vlastibrané okresné veliteľstvá a obzvlášť na veliteľov náhradných telies, aby osobným príkladom, správaním a prednáškami pôsobili na dôstojníkov nastupujúcich k týmto útvarom. Prednášky sa mali zamerať predovšetkým na vysvetlenie „správneho chápania vojenskej ducha, rytierskeho myslenia a spôsobu činnosti dôstojníckeho zboru a na čulé pestovanie otázky cti“.

iný príklad: dôstojník Bolgár kritizoval chyby, ktoré sa udiali pri organizácii železničných útvarov, čo veliteľa týchto útvarov primalo k tomu, že kritika vyzval na súboj. Veliteľ nemal šťastie, lebo Bolgár ho v súboji zastrelil. V situácii, keď v Uhorsku silneli vášne v snahe osamostatniť uhorskú armádu, sa úspešný strelec zrazu stal vlasteneckým hrdinom a urobil závažnú kariéru. Stal sa poslancom a neskôr štátnym tajomníkom uhorského ministerstva vlastibrany.

O rozdielnom postoji spoločnosti k otázke obrany cti súbojom svedčí aj to, že kým na prešovskej právnickej fakulte sa účasť na súboji strela vylúčením zo štúdia, budapeštianskym študentom práva to fakulta tolerovala. Dialo sa tak v duchu idey, ktorú jeden z autorov o regulácii súboja vyjadril nasledovne: „*Pokiaľ v žilách príslušníkov ľudského rodu bude pulzovať krv a nie čosi iné, dovtedy súboje budú, lebo nejstujú iný prostriedok a spôsob, ako si uchrániť urazenú česť.*“

Kvôli úplnosti možno ešte uviesť, že dôstojník bol povinný reagovať na urážku aj vtedy, keď druhá strana nebola schopná súboja. Mal tak urobiť okamžite, a to šablou. Pretože

Premeny kvapiek krvi

V špecifických podmienkach monarchie a osobitne Uhorska morálny kódex dôstojníka vyžadoval brániť dôstojnícku česť za každých okolností a za každú cenu. Nadradzoval ju nad kariéru, osobné šťastie, rodinu a v krajných prípadoch aj nad život. Podľa zásad dôstojníckej etiky sa česť považovala za „najcennejšiu a najmajestátnejšiu poklad dôstojníka“. A brániť česť bolo pre dôstojníka „svätou povinnosťou“.

Najmä od sedemdesiatych rokov 19. storočia sa brutalita súbojov zjemnila a pred prvou svetovou vojnou sa už väčšina súbojov – najmä medzi civilmi – stala tak trocha teatrálnym športovým cvičením. Heslo rytierskej doby „do poslednej kvapky krvi“ sa zmenilo na heslo „do prvej kvapky krvi“.

PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (1937), patrí k priekopníkom slovenskej vojenskej historiografie. Je autorom desiatok štúdií a stoviek článkov, ako aj monografií: *Slávni vojvodcovia* (1981), *Bitky a bojiská. Od Wogastiburgu po Lamač* (1984), *Slovensko vo víre stavovských povstaní* (1986) a viacerých zväzkov syntéz československých a slovenských vojenských dejín.